

Віктар ЧЭЧАТ,
доктар педагогічных навук

БЕЛАРУСКАЯ СЯМ'Я: СЁННЯ І ЗАЎТРА

СУЧАСНЫЯ ТЭНДЭНЦЫ
Ў ІНТЭГРАЦЫІ
НАМАГАННЯЎ
ВЫХАВАЛЬНІКАЎ,
ПЕДАГОГАЎ, БАЦЬКОЎ,
ПРАДСТАЎНІКОЎ
ГРАМАДСКАСЦІ
Ў ВЫХАВАННІ ДЗЯЦЕЙ

У апошнія гады сацыяльныя інстытуты выхавання дзяцей страцілі ці прыкметна аслабілі свае выхаваўчыя функцыі. Узнікла мноства новых сацыяльных з'яў, якія не толькі не зніжаюць выхавальных магчымасцей сям'і, дзіцячага сада і школы, а нават разбіраюць сям'ю, школьна-сямейныя сувязі і адносіны (зольне і сям'ю, страта бацькаў работ, плата за навучанне ў асобных установах адукацыі, негатывнае ўздзеянне на свядомасць і пачуццё дзяцей з боку масавай інфармацыі і прэсы, псіхічныя стрэсы і да т.п.). У гэтых умовах роля сям'і і асабліва дзіцячага сада, школы ў выхаванні дзяцей не толькі не зніжаецца, а наадварот, рэзка ўзрастае, таму што выхаваўчы патэнцыял даволі значнага колькасці сям'яў пакуль што слабы, а педагогічная культура бацькоў даволі нізкая.

НА БЕЛАРУСІ актыўна распрацоўваюцца ідэі і палажэнні аб пераходзе ад педагогікі мерапрыемстваў, ад раз'яднання выхаваўчых намаганняў да стварэння выхаваўчых цэнтраў у сацыюме, адкрытых сістэм выхавання. Педагогі, псіхологі, сацыяльныя педагогі лічаць, што станоўчыя вынікі выхавання вызначаюцца тым, якія сувязі школы і акружаючага яе сацы-

яльнага асяроддзя ўздзейнічаюць непасрэдна ці апасродкавана на працэсы фарміравання і развіцця асобы дзіцяці. «Сістэма выхавання, — сцвярджае У.Т.Кабуш, — павінна ўлічваць мясцовыя ўмовы і магчымасці. Гэта заканамерна, паколькі любая тэарэтычная мадэль павінна быць ўпісана ў сацыяльнае акружэнне, г.зн. яна павінна ўлічваць сацыяльна-педагогічныя асаблівасці краю, яго кліматычныя, геаграфічныя ўмовы, дэмаграфічную ситуацыю, культурна-педагогічную спадчыну на дадзенай тэрыторыі».

Мы прытрымліваемся метадалагічнага палажэння сацыяльнай педагогікі (галоўным прынцыпам з'яўляецца прынцып першаснасці сям'і і асобы ў адносінах да ўсіх іншых грамадскіх інстытутаў) аб тым, што сям'я як асноўная ячэйка грамадства ажыццяўляе першасную (зыходную) сацыялізацыю асобы дзіцяці праз інтэнсіфікацыю ўсіх сваіх функцый і асабліва выхаваўчай, таму што спрыяльная для выхавання сям'я значна пераўзыходзіць усе сацыяльныя інстытуты ў маральна-эмацыянальным, працоўным, духоўным развіцці дзіцяці, падрыхтоўцы яго да сямейнага жыцця.

На Беларусі распрацаваны і працягваюць распрацоўвацца разнастайныя варыянты адкрытай школы, дзейнасць якой заключаецца ў выкарыстанні магчымасцей сацыюме ў такіх накірунках:

- адраджэнне нацыянальна-патрыятычных традыцый у выхаванні;
- выкарыстанне ў сямейным выхаванні традыцый сямейнай педагогікі;
- творчая перапрацоўка «традыцыйных» шляхоў і форм выхавання дзяцей у сумеснай дзейнасці школы, сям'і і грамадства;
- арганізацыя вольнага часу бацькоў;
- павышэнне агульнай і педагогічнай культуры бацькоў, іх псіхалага-педагогічнае навучанне, інфармаванне, кансультаванне.

Назапашаны станоўчы вопыт стварэння гарадскіх і сельскіх сацыяльна-педагогічных комплексаў. Ва ўмовах дзейнасці педагогі, псіхологі, сацыяльныя педагогі вядуць работу з бацькамі, дзецьмі, прадстаўнікамі грамадскасці. У цэлым у гэтым выпадку функцыі дзіцячага сада і школы ў выхаванні дзяцей мяняюцца: яны не бяруць на сябе функцыі каардынацыі, арганізацыі і кіравання сістэмай выхаваўчых сіл.

Яе функцыі заключаюцца ў тым, каб:

- стаць навукова-метадычным цэнтрам перабудовы сацыяльнага асяроддзя дзіцяці;
- праводзіць работу па сацыяльна-педагогічнай абароне правоў і інтарэсаў дзіцяці, фарміраванні аб'ектыўнай грамадскай думкі па праблемах дзяцей і моладзі;
- ажыццяўляць культурна-педагогічную работу сярод дзяцей, бацькоў, жыхароў мікрараёна.

Вопыт паказвае, што ў другой палове 80-х — пачатку 90-х гадоў у Рэспубліцы Беларусь пры інтэграцыі намаганняў сям'і, дзіцячага

сада, школы, устаноў і службаў сацыюме ў выхаванні дзяцей, акрамя названых вышэй сталі акрэслівацца наступныя важнейшыя тэндэнцыі.

I. Тэндэнцыі ў інтэграцыі намаганняў дзіцячых дашкольных устаноў і сям'і:

• стварэнне розных відаў і тыпаў дашкольных устаноў, якія адпавядаюць запатрабаванням і інтарэсам і дзяцей і бацькоў;

• пераўтварэнне дзіцячых дашкольных устаноў з афіцыйна-аўтарытарнага тыпу ў установы грамадска-адкрытага тыпу, у якіх бацькі сумесна з выхавальнікамі і педагогамі распрацоўваюць сродкі, метады і формы псіхалагічнага, маральнага і духоўнага развіцця асобы дзіцяці;

• наладжванне разнастайных сувязей (непасрэдна-кампенсаторных, што даюць магчымасць уключаць бацькоў у выхаваўча-адукацыйны працэс дзіцячых устаноў — вядзенне гурткоў, студый, секцый, правядзенне экскурсій, паходаў, рэвізіяў, святаў; кампенсаторных, якія садзейнічаюць уплыву сям'і на дзіця шляхам аказання індывідуальнай дапамогі бацькам, павышэння іх педагогічнай культуры — ўдзел у бацькоўскіх сходах, лекторыях, індывідуальных і групавых занятках і кансультацыі, вывучэнне і абмеркаванне навінак псіхалага-педагогічнай і метадычнай літаратуры; каардынацыйных, пры якіх выхавальнікі і бацькі з'яўляюцца партнёрамі пры рэалізацыі сваіх спецыфічных магчымасцей у выхаванні дзяцей;

• змяненне аўтарытарнай пазіцыі выхавальніка, які ўказваў бацькам на недахопы ў выхаванні дзяцей і навучаў іх пазіцыю кваліфікаванага выхавальніка-даследчыка, кансультанта, дарадчыка, які сумесна з кожным бацькам і маці працуе па індывідуальнай праграме развіцця і выхавання яго дзіцяці;

• паглыбленне і правядзенне з улікам вынікаў замежных і айчынных навуковых псіхалага-педагогічных даследаванняў групавой і індывідуальнай выхаваўча-адукацыйнай работы з дзецьмі, у якую ўключаюцца і якой навучаюцца бацькі.

II. Тэндэнцыі ў інтэграцыі намаганняў школы і сям'і:

• выкарыстанне ў гарадской і сельскай мясцовасці для супрацоўніцтва дзяцей, бацькоў, педагогаў, прадстаўнікоў грамадскасці на прынцыпах узаемапавагі, партнёрства садружнасці і сумеснай дзейнасці такіх інтэграваных аб'яднанняў, як культурна-выхаваўчы цэнтр, навукальна-выхаваўчы комплекс мікрараёна, тэрытарыяльнае школьнае аб'яднанне, сацыяльна-педагогічны комплекс, «школа-комплекс», «дзіцячы сад — школа», «дзіцячы дом — школа — дзіцячы сад», якія выконваюць функцыі адукацыйна-выхаваўчых і сацыяльна-культурных цэнтраў рэгіёнаў (мікрараёнаў, некалькіх вёсак ці па-

сёлкаў); у гэтых інтэграваных аб'яднаннях:

а) працякае адукацыйна-выхаваўчая работа з дзецьмі розных узростаў;

б) распрацоўваюцца варыянты выхаваўчай работы, якая заснавана на мясцовых традыцыях з выкарыстаннем ідэй народнай педагогікі і якая дае магчымасць дзецям ужо з маленства дапушчаць да роднай мовы, традыцый, святаў, абрадаў, рамёстваў;

в) праходзіць уладкаванне дзяцей-сірот з дзіцячых дамоў і школ-інтэрнатаў, якія вучацца, працуюць, адпачываюць і выхоўваюцца сумесна з вясковымі дзецьмі з сям'яў;

г) аказваецца дапамога ў сацыяльнай абароне і падтрымцы бацькоў і дзяцей праз інфармацыйна-прававыя пункты, сямейныя клубы, ініцыятыўныя дзіцячыя аб'яднанні;

• пераход ад эпизодычна-стыхічнага ўзаемадзеяння школы і сям'і па праблемах навучання і выхавання дзяцей, педагогічнай асветы бацькоў да пастаяннага на аснове канкрэтных праграм сумеснай дзейнасці з улікам спецыфікі рэгіёну, школы, кантынгенту дзяцей і бацькоў;

• распрацоўка педагогамі, бацькамі, прадстаўнікамі грамадскіх арганізацый і службаў рэгіянальных праграм выхавання на аснове Канцэпцыі адукацыі і выхавання ў Беларусі (Мн., 1993 г.), Канцэпцыі выхавання ў нацыянальнай школе Беларусі (Мн., 1993 г.), Стратэгіі рэфармавання сістэмы выхавання (Мн., 1995);

• псіхалага-педагогічнае навучанне, кансультаванне і асвета бацькоў у цэнтрах і службах псіхалага-педагогічнай дапамогі, школах і факультэтах для бацькоў, маладых бацькоў, будучых маці, бацькоў і маці, што злоўжываюць алкаголем; выкарыстанне актыўных форм дыферэнцыраванага навучання бацькоў.

III. Тэндэнцыі у інтэграцыі намаганняў сям'і, устаноў і службаў мікрасоцыуму:

• стварэнне дзяржаўных і грамадскіх арганізацый, фондаў, цэнтраў і службаў з мэтай аказання індывідуальнай сацыяльна-эканамічнай, медыцынскай, прававой, псіхалага-педагогічнай дапамогі і падтрымкі сям'і, асобным катэгорыям дзяцей (Беларускі дзіцячы фонд, Беларускі фонд сацыяльнай падтрымкі дзяцей і падлеткаў «Мы—дзецям», Беларускі дабрачынны фонд «Надзея-экспрэс», службы усынаўлення, апекі і апекавальства, псіхалагічныя службы, цэнтры па сацыяльнай абароне і рэабілітацыі, псіхалага-педагогічныя кансіліумы, «Дзіцячы галас», цэнтры міласэрнасці, тэлефоны даверу і інш.);

• функцыянаванне разнастайных службаў, якія ствараюцца органамі адукацыі, сацыяльнага забеспячэння, аховы здароўя, правоў, устаноў культуры, спорту, камунальнай гаспадаркі:

а) сацыяльна-прававая служба, якая забяспечвае сацыяльны кантроль і ахову непаўналетніх ад крымінальнага асяроддзя

(яе функцыі—работа з крымінальнымі сям'ямі, дапамога падлеткам па ахове іх здароўя, правоў і інтарэсаў; стварэнне юрыдычных кансультацый, адвакатуры сям'і і дзяцінства, якая абараняе правы жанчын, дзяцей, непаўналетніх);

б) сацыяльна-педагогічная служба, якая праводзіць дыягнаставанне сацыяльна-педагогічнай і псіхалага-педагогічнай сітуацыі ў сям'ях, па месцы жыхарства, аказвае псіхалага-педагогічную дапамогу бацькам у выхаванні дзяцей, аздаруленні ўмоў сямейнага выхавання, арганізацыі сямейна-суседскіх супольнасцей, стварэнні спрыяльнага для выхавання дзяцей асяроддзя па месцы іх пражывання (функцыі—стварэнне сямейных, падлеткавых клубаў «Сям'я—падлетак», педагогічных універсітэтаў, навукова-метадычных саветаў па псіхалага-педагогічнай асвете бацькоў і насельніцтва);

в) медыка-сацыяльная служба, якая ажыццяўляе медыка-сацыяльнае абследаванне сям'яў, дзе ёсць малалетнія дзеці, інваліды, састарэлыя, адзіночкі, нямоглыя (функцыі—стварэнне цэнтраў планавання сям'і, медыцынскіх і медыка-генетычных кансультацый, кансультацый для мужа і жонкі, для юнакоў і дзячат, якія рыхтуюцца ўступіць у шлюб, службу па псіхарафілактыцы, здаровага ладу жыцця);

г) сацыяльна-бытавая служба, якая выўляе састарэлых, адзіночкі інвалідаў, інвалідаў дзяцінства (функцыі—аказанне інвалідам дапамогі ў вядзенні гаспадаркі, у набыцці лекаў і медыкаменту, у арганізацыі пасільнай працоўнай дзейнасці, у сацыяльна-прававой абароне);

д) сямейная медыка-псіхалага-педагогічная служба (функцыі—правядзенне дыягностыкі соцыуму, вывучэнне фактараў акружаючага асяроддзя, патрэбнасцей і магчымасцей сям'і, яе праблем, складанасцей і цяжкасцей; аналіз праблем сям'і і іх дыферэнцыяцыя, арганізацыя дапамогі сям'і праз разнастайныя службы спецыялістаў; арганізацыя работы па ўключэнні сям'яў у розныя віды дзейнасці (аздаруленчай, працоўнай, міласэрнай, экалагічнай, правядзенне вольнага часу і да т.п.);

е) сацыяльная служба на прадпрыемствах і ў сферы занятасці і інш;

• стварэнне інстытута сацыяльных педагогаў і разгортванне дзейнасці сацыяльных педагогаў па сямейных праблемах (функцыі—дыягностычная, г.зн. пастаноўка «сямейнага дыягназу», вывучэнне і ацэнка асаблівасцей дзейнасці і зносін бацькоў і дзяцей, станючых і адмоўных бакоў сямейнага выхавання; арганізацыйная—арганізацыя дзейнасці дзяцей, уплыў на адносіны бацькоў і дзяцей, іншых членаў сям'і і дзяцей; прагностычная—прагноз працэсу сямейнага выхавання па меры развіцця асобы дзіцяці; сацыяльна-прававая і прафілактычная—забеспя-

чэнне абароны правоў бацькоў і дзяцей, напярэджанне і пераадоленне негатыўных уздзеянняў асяроддзя на працэс сямейнага выхавання).

Дзейнасць дзяржаўных і грамадскіх арганізацый, фондаў, цэнтраў і службаў грунтуецца на наступных асноўных прынцыпах:

• гуманістычныя адносіны да сям'і і дзяцей;

• тэрытарыяльнасць (набліжэнне да канкрэтных сям'яў, сямейна-суседскай супольнасці, сацыякультурнага мікраасяроддзя);

• усеагульнасць (правядзенне работы з усімі катэгорыямі сям'яў, бацькамі, дзецьмі, іншымі членамі сям'і з улікам іх узросту, патрэбнасцей, інтарэсаў);

• дыферэнцыяцыя і індывідуалізацыя дапамогі на аснове асобнага падыходу;

• аб'яднанне намаганняў розных спецыялістаў (псіхалагаў, педагогаў, псіхіятраў, нарколагаў, дэфекталагаў, псіхатэрапеўтаў, сацыяльных работнікаў, юрыстаў і інш.);

• развіццё ўласнага сямейнага выхаваўчага патэнцыялу (г.зн. псіхалага-педагогічнае навучанне, выхаванне, самавыхаванне кожнага члена сям'і і выкарыстанне яго магчымасцей у выхаванні дзяцей);

• арганізацыя, кантроль, ацэнка, карэкціроўка.

Працэс інтэграцыі намаганняў сям'і, дзіцячага сада, школы, дзяржаўных і грамадскіх устаноў і службаў мікрасоцыуму ў выхаванні дзяцей разглядаецца намі як адзіны працэс, які ў сваім развіцці праходзіць чатыры ўзаемязвязаныя этапы.

• **На першым** (дыягностычным) ідзе вывучэнне саставу дзяцей і дарослых, сацыяльных умоў, наяўнасці выхаваўчых інстытутаў, матэрыяльных магчымасцей, педагогічнага патэнцыялу бацькоў і прадстаўнікоў грамадскасці, узроўню іх агульнай і псіхалага-педагогічнай адукацыі, узроставага саставу, індывідуальных магчымасцей і інтарэсаў;

• **на другім** (арганізацыйным) ажыццяўляецца непасрэднае аб'яднанне выхаваўчых структур сяла, раёна (мікрараёна), горада, вобласці, ствараюцца каардынацыйныя цэнтры і розныя этапы інтэграваных аб'яднанняў;

• **на трэцім** (уласна выхаваўчым) вызначаюцца задачы выхаваўчай работы ў мікраасяроддзі, адбор яе зместу, выбар сродкаў і форм выхавання і псіхалага-педагогічнай асветы і навучання розных катэгорыяў бацькоў і насельніцтва ў залежнасці ад узросту, полу, адукацыі, узроўню агульнай і педагогічнай культуры;

• **на чацвёртым этапе** (ацэначна-карэкціровачным) ідзе аналіз сумеснай работы і ацэнка яе вынікаў. З улікам станючага і адмоўнага ў вопыце выхаваўчай дзейнасці ажыццяўляецца карэкціроўка далейшых задач, зместу, сродкаў і форм выхавання дзяцей.